

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته فلسفه

بررسی نظریه اطلاق، پیامدها و کاربردهای آن در قرون وسطی

مهدی میرزایپور

استاد راهنما

جناب آقای دکتر غلامرضا ذکیانی

استاد مشاور

سرکار خانم دکتر فرشته نباتی

بهمن ۱۳۹۰

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه ها

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: بررسی نظریه اطلاق، پیامدها و کاربردهای آن در قرون وسطی	
نویسنده/ محقق: مهدی میرزاپور	
استاد راهنما: دکتر غلامرضا ذکیانی	استاد مشاوره / استاد داور: دکتر فرشته نباتی / دکتر لطف‌ا... نبوی
کتابنامه: دارد	واژه‌نامه: ندارد
نوع پایان نامه: بنیادی ☒ توسعه‌ای ☐ کاربردی ☐	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	سال تحصیلی: ۹۰-۱۳۸۸
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی
تعداد صفحات: ۱۲۶	گروه آموزشی: فلسفه - منطق
کلید واژه ها به زبان فارسی: ۱. منطق قرون وسطی ۲. نظریه اطلاق ۳. انبساط حدود ۴. قواعد انبساط	
کلید واژه ها به زبان انگلیسی: 1. Medieval Logic 2. Supposition Theory 3. Distribution 4. Distribution Rules	
چکیده	
<p>الف. موضوع و طرح مسئله (اهمیت موضوع و هدف):</p> <p>تئوری اطلاق، بحث محوری و مهم منطق دانان قرون وسطی همچون پطروس اسپانیایی، ویلیام شروود، والتر برلی، ویلیام اکام و بوریدان بوده است. این نظریه دارای گستردگی و انشعاب های زیادی است و در میان متفکران معاصر به اشکال متفاوتی تبیین و تفسیر شده است، برخی همانند تی. کی. اسکات، بخشی از این نظریه را، به شکل نظریه ارجاع تفسیر می کنند، برخی دیگر همانند کاتارینا دوتیل نواس، کل نظریه اطلاق را به شکل هرمنوتیکی تبیین می کنند که منجر به قرائت های ممکن از یک جمله می شود و برخی دیگر قسمتهایی از این نظریه را مناسب برای مطرح کردن شرایط صدق می دانند و در نهایت اینکه عده دیگر نظریه انبساط را یکی از شعبات و نتایج فرعی این نظریه می دانند.</p> <p>هدف از این پژوهش در گام نخست معرفی نظریه اطلاق از منظر منطق دانان بزرگ قرون وسطی و شرح تفسیرهای معاصرین در این باب است و در گام بعدی توضیح، نقد و بررسی نظریه انبساط و بیان تحلیل های جدید که منجر به صوری شدن شرایط قیاس، حسابی شدن قیاس و مطرح شدن توابع شرایط قیاس، اعتبار قیاس و ... خواهد گشت.</p>	

ب. مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع، چهارچوب نظری و پرسشها و فرضیه‌ها:

نظریه اطلاق بحث محوری، پیرامنه و پرکاربردی است که از سوی منطق‌دانان قرون وسطی مطرح گردیده است، علاوه بر نظریه اطلاق، اکثر نظریات مطرح شده در این دوره، دارای کاربردهای فراوان است. از طرف دیگر، طرفداران معاصر این دوره خاص از منطق، تنها علاقمند به نظریات منطق‌دانان کلاسیک قرون وسطی نیستند بلکه افرادی‌اند که در فضای منطقی حاکم بر قرون وسطی، بدنبال حل مسائل دیرینه منطقی-فلسفی و کشف راهکارهای جدید منطق هستند، شاید انگیزه اصلی مطرح شدن این پژوهش بیش از موضوع پژوهش، پرداختن به ماهیت این دوره از منطق و کشف ابداعات و تفسیرهای شگرفی است که از سوی منطق‌پژوهان معاصر مطرح گردیده است. به اعتقاد نگارنده این دوره از منطق دارای پتانسیل بالقوه جهت ارائه روشهای نوین و ابداعات بی‌شمار است و غایت این پژوهش با اهمیت نشان دادن این دوره درخشان از تاریخ منطق است.

پ. روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه‌گیری و روشهای نمونه‌گیری، ابزار اندازه‌گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها:

این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای صورت گرفته است و مفاهیم مهمی که در این تحقیق استفاده شده است، در ذیل تعریف شده است:

منطق‌دانان قرون وسطی متاخر: منطق‌دانانی همچون پطروس اسپانیایی، ویلیام شرودود، والتر برلی، ویلیام اکام و جان بوریدان که نه تنها مفسرین بزرگی بر منطق ارسطو بوده‌اند، بلکه ایده‌ها و نظریات ابداعی نیز در این حوزه مطرح کرده‌اند. **نظریه اطلاق:** نظریه مطرح شده از سوی منطق‌دانان قرون وسطی از نیمه دوم قرن دوازده تا اواخر پانزده که مربوط به دلالت‌شناسی حدود در جملات است، این نظریه در قرن چهارده با چهره‌های مثل اوکام و بوریدان به حد کمال می‌رسد. **نظریه انبساط:** نظریه که از انبساط حدود در جملات بحث میکند، این نظریه به اعتقاد نگارنده از نتایج فرعی نظریه اطلاق است.

مفهوم انبساط: حدی که در جمله‌ای بتواند به همه افراد آن حد، دلالت کند منبسط تلقی می‌شود. (ساده‌ترین تعبیر از انبساط)

شرایط انبساط: قواعدی که با استفاده از مفهوم انبساط، به بررسی اعتبار قیاس می‌پردازد.

ت. یافته‌های تحقیق:

نتایج ذیل به شکل خلاصه از این تحقیق بدست آمد:

-نظریه برلی دارای ایراداتی است، نظریه اوکام و بوریدان هرچند دارای تفاوت‌هایی هستند اما از خاستگاه مشترک

نومینالیستی برخوردار هستند و از نظر نگارنده دارای ایراد نیستند.

-نظریه شرایط صدق با استفاده از نظریه اطلاق کامل، دارای ایراد نیست.

-نظریه شرایط صدق با استفاده از نظریه حالت‌های اطلاق، دارای ایراد است.

-دیدگاه نواس، مبنی بر اینکه نظریه اطلاق اوکام نظریه هرمنوتیکی است، معرفی شد و از نظر نگارنده دارای ایراد نیست.

- نظریه انبساط، اولین نتیجه فرعی و پیامد نظریه اطلاق است.

- نظریه گیچ، مبنی بر اینکه نظریه انبساط در دوره معاصر شکل گرفته، بر اساس دلایل منطقی و تاریخی دارای ایراد است.

- کینگ با مطرح کردن تمایز میان استفاده ارجاعی و اسنادی در قضایای جزئی، برخی از نقدها را که گیچ به نظریه انبساط وارد کرده بود، پاسخ داد.

ث. نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

این تحقیق شاید بتواند شروعی بر پژوهشهای گسترده‌تر بعدی باشد، زیرا موضوعات مطرح شده در سرفصل‌های کتب کلاسیک منطقی قرون وسطی، دارای جذابیت‌های لازم حتی برای منطق پژوهان معاصر در رهیافت تطبیقی نیز است، ماهیت چنین پژوهشی معرفی این جذابیت‌ها برای علاقمندان به رشته منطق است. شاید بتوان تحقیقات بعدی را قالب‌های ذیل دنبال کرد.

- تبیین نظریه اطلاق و نقدهای که از نتایج این نظریه بر منطق محمولات جدید شکل خواهد گرفت.

- بررسی تطبیقی نظریه اطلاق و مباحث هرمنوتیکی معاصر.

- بررسی مسائل و مشکلات الاهیاتی مسیحی (همانند تثلیث مسیحی) با استفاده از نظریه اطلاق.

- بررسی ریشه‌های منطقی-فلسفی و تاریخی نظریه اطلاق.

- بررسی تطبیقی دیدگاه‌های منطق دانان مسلمان با منطق دانان قرون وسطایی مسیحی در باب دلالت شناسی.

- بررسی‌های الگوریتمیک از نظریه‌های مختلف اطلاق، نزد منطق دانان قرون وسطی.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

رئیس کتابخانه :

نام استاد راهنما: دکتر غلامرضا ذکیانی

سمت علمی: استادیار

نام دانشکده: ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی

تقدیم به ویلیام اوکام؛ کسی که به
تعبیر آدام وودهم، به لحاظ رتبه
دانشگاهی پایین مرتبه ولی از جهت
نبوغ و درستی تعالیمش، بلندمرتبه و
شگفت‌انگیز بود.

تشکر و قدردانی

وظیفه خود می‌دانم، از اساتید ارجمند گروه منطق دانشگاه علامه طباطبایی کمال تشکر و قدردانی را ابراز نمایم. از استاد محترم راهنما، آقای دکتر ذکیانی، بخاطر همه رهنمودها و مساعدت‌های دلسوزانه‌شان در طول این پژوهش، سپاسگزارم؛ بی‌شک تشویق‌ها و حمایت‌های معنوی ایشان، انگیزه‌بخش اصلی این پژوهش بوده است. از استاد محترم مشاور، سرکار خانم دکتر نباتی نیز به جهت توصیه‌ها، تذکر نکات ضروری و ارائه مباحث نظریه اطلاق در درس تاریخ منطق که الهام‌بخش شکل‌گیری اولیه این پایان‌نامه بود و همچنین از جناب آقای دکتر احمدی بخاطر ارائه دروس متعدد در زمینه مباحث فلسفه تحلیلی که بسترساز تحلیل‌های دقیقتر از آراء منطق‌دانان سده‌های میانه گردید، سپاسگزارم.

از استاد نیما سجادی؛ مدرس محترم زبان لاتین به جهت ایجاد فرصت یادگیری زبان لاتین در محیط آموزشی دانشگاه علامه طباطبایی در کنار دیگر گروه‌های آموزشی و همچنین از دانشمند فرزانه؛ آقای دکتر فریدون فضیلت، کسی که اولین درس‌های منطق قدیم را از ایشان آموختم، کمال تشکر و قدردانی را ابراز می‌کنم.

نظریه اطلاق بحث محوری، پردامنه و پرکاربردی است که از سوی منطق‌دانان قرون وسطی مطرح گردیده است، علاوه بر نظریه اطلاق، اکثر نظریات مطرح شده در این دوره، دارای کاربردهای فراوان است. از طرف دیگر، طرفداران معاصر این دوره خاص از منطق، تنها علاقمند به نظریات منطق‌دانان کلاسیک قرون وسطی نیستند بلکه افرادی‌اند که در فضای منطقی حاکم بر قرون وسطی، بدنبال حل مسائل دیرینه منطقی-فلسفی و کشف راهکارهای جدید منطق هستند، شاید انگیزه اصلی مطرح شدن این پژوهش بیش از موضوع پژوهش، پرداختن به ماهیت این دوره از منطق و کشف ابداعات و تفسیرهای شگرفی است که از سوی منطق پژوهان معاصر مطرح گردیده است. به اعتقاد نگارنده این دوره از منطق دارای پتانسیل بالقوه جهت ارائه روشهای نوین و ابداعات بیشمار است و غایت این پژوهش با اهمیت نشان دادن این دوره درخشان از تاریخ منطق است. این تحقیق شاید بتواند شروعی بر پژوهشهای گسترده‌تر بعدی باشد، زیرا موضوعات مطرح شده در سرفصل‌های کتب کلاسیک منطقی قرون وسطی، دارای جذابیت‌های لازم حتی برای منطق پژوهان معاصر در رهیافت تطبیقی نیز است، ماهیت چنین پژوهشی معرفی این جذابیت‌ها برای علاقمندان به رشته منطق است.

در این تحقیق به علت اینکه در باب نظریه اطلاق، هیچ منبعی به زبان فارسی که بتواند مرجعی متناسب با موضوع این پژوهش باشد، یافت نگردید از منابع صرفاً لاتینی و انگلیسی استفاده گردید، پس از جستجوهای بیشتر، ترجمه‌های موثق انگلیسی از منابع لاتینی منطق‌دانان قرون وسطی به عنوان مراجع اصلی این پژوهش انتخاب گردید.

پس از بررسی، تحقیق و مشورت با استاد محترم گروه منطق‌دانشگاه علامه طباطبایی، جناب دکتر غلامرضا ذکیانی، موضوعی برای پایان نامه انتخاب گردید که هم مباحث مهم منطقی قرون وسطی را دربرگیرد و هم مجالی برای بیان ابداعات منطق پژوهان معاصر در چهارچوب منطق سنتی ارسطویی باشد.

چکیده

تئوری اطلاق، بحث محوری و مهم منطق‌دانان قرون وسطی همچون پطروس اسپانیایی، ویلیام شروود، والتر برلی، ویلیام اکام و بوریدان بوده است. این نظریه دارای گستردگی و انشعاب‌های زیادی است و در میان متفکران معاصر به اشکال متفاوتی تبیین و تفسیر شده است، برخی همانند تی. کی. اسکات، بخشی از این نظریه را، به شکل نظریه ارجاع تفسیر می‌کنند، برخی دیگر همانند کاتارینا دوتیل نواس، کل نظریه اطلاق را به شکل هرمنوتیکی تبیین می‌کنند که منجر به قرائت‌های ممکن از یک جمله می‌شود و برخی دیگر قسمتهایی از این نظریه را مناسب برای مطرح کردن شرایط صدق می‌دانند و درنهایت اینکه عده دیگر نظریه انبساط را یکی از شعبات و نتایج فرعی این نظریه می‌دانند.

هدف از این پژوهش در گام نخست معرفی نظریه اطلاق از منظر منطق‌دانان بزرگ قرون وسطی و شرح تفسیرهای معاصرین در این باب است و در گام بعدی توضیح، نقد و بررسی نظریه انبساط و بیان تحلیل‌های جدید که منجر به صوری شدن شرایط قیاس، حسابی شدن قیاس و مطرح شدن توابع شرایط قیاس، اعتبار قیاس و ... خواهد گشت.

کلید واژه: نظریه اطلاق، نظریه ارجاع، نظریه انبساط، شرایط انبساط و شرایط قیاس حملی.

فهرست مطالب

۱- مقدمه	۱
۱-۱- انگیزه اولیه تحقیق	۱
۱-۲- اهمیت موضوع	۱
۱-۳- روش تحقیق	۲
۱-۴- پیشینه مساله	۳
۱-۵- معرفی مختصر فصل‌های پایان‌نامه	۴
۲- منطق در قرون وسطی	۶
۲-۱- مروری اجمالی بر تاریخ قرون وسطی	۶
۲-۲- مروری اجمالی بر تاریخ منطق	۹
۲-۳- معرفی منطق‌دانان مهم قرون وسطی	۱۳
۲-۴- مبانی منطق قرون وسطی	۱۶
۲-۴-۱- تقسیم‌بندی سه سطحی زبان	۱۶
۲-۴-۲- نومینالیسم و رئالیسم و تاثیر آن بر دلالت‌شناسی قرون وسطی	۱۹
۳- دیدگاه‌ها و کاربردهای نظریه اطلاق (Supposition Theory)	۲۳
۳-۱- دیدگاه نظریه ارجاع در تبیین نظریه اطلاق	۲۵
۳-۲- دیدگاه نظریه تسویر در تبیین نظریه (حالت‌های) اطلاق	۳۴
۳-۳- دیدگاه شرایط صدق در تبیین نظریه اطلاق	۴۲
۳-۳-۱- نظریه شرایط صدق با استفاده از نظریه اطلاق کامل	۴۲
۳-۳-۲- نظریه شرایط صدق با استفاده از نظریه حالت‌های اطلاق	۴۳
۳-۴- دیدگاه هرمنوتیکی در تبیین نظریه اطلاق	۴۶
۴- دیدگاه‌ها و کاربردهای نظریه انبساط (Distribution Theory)	۵۱
۴-۱- نظریه انبساط، از دیدگاه بوریدان	۵۲

- ۴-۲- بررسی و نقد نظریه انبساط از منظر معاصرین ۷۳
- ۴-۳- صوری سازی قواعد قیاس حملی (تحلیل انبساطی از قضایا) ۸۴
- ۴-۴- حسابی کردن قیاس (تعیین اعتبار قیاس توسط نمودارهای پیشنهادی) ۹۸
- ۵- نتیجه گیری ۱۰۳
- ۵- فهرست منابع ۱۰۵

پیوست ها

- پیوست الف) نمودارهای مربوط به تقسیم بندی های اطلاق کامل ۱۰۷
- پیوست ب) جدول خروجی الگوریتمیک قواعد قیاس حملی ۱۱۱
- پیوست ج) مکاتبات الکترونیکی (ایمیل) با اساتید و محققان منطق قرون وسطی ۱۱۷
- پیوست د) برنامه های پیاده سازی شده به زبان ویژوال بیسیک ۶ ..... ۱۲۰

فهرست اشکال

- شکل ۱-۲- تقسیم بندی دوره های تاریخی منطق از منظر بوخنسکی - اسپید ۱۰
- شکل ۲-۲- جریانهای منطقی در دوران قدیم ۱۱
- شکل ۲-۳- انواع دلالت و روابط درونی آنها به شکل مستقیم و غیرمستقیم ۱۷
- شکل ۲-۴- دلالت شناسی ویلیام اوکام ۲۰
- شکل ۲-۵- دلالت شناسی والتر برلی ۲۰
- شکل ۳-۱- دیدگاه اوکام درباره اطلاق کامل ۳۰
- شکل ۳-۲- تفاوت دیدگاه اوکام و برلی ۳۱
- شکل ۳-۳- تقسیم بندی حالت های اطلاق ۳۴
- شکل ۳-۴- ساختار نظریه اطلاق از منظر ویلیام اوکام ۴۶
- شکل ۳-۵- ورودی - خروجی نظریه اطلاق ویلیام اوکام ۴۸

شکل ۴-۱- انواع دلالت و روابط درونی آنها به شکل مستقیم و غیرمستقیم از دیدگاه بوریدان ۵۷

شکل ۴-۲- تقسیم بندی اطلاق از دیدگاه بوریدان ۵۹

شکل ۴-۳- اشکال چهارگانه قیاس همراه با متغیرهای مربوطه ۹۱

فهرست جداول

جدول ۳-۱- وضعیت اطلاق شخصی در گزاره‌های حملی ۴۰

جدول ۴-۱- وضعیت اطلاق در گزاره‌های حملی از دیدگاه نظریه اطلاق بوریدان ۶۲

جدول ۴-۲- وضعیت انبساط در گزاره‌های حملی از دیدگاه نظریه اطلاق بوریدان ۷۰

جدول ۴-۳- تحلیلی دودویی از اعتبار قیاس ارسطویی ۱۰۰

فهرست نمودارها

نمودار ۴-۱- نمودار خطی اعتبار قیاس ارسطویی ۱۰۱

نمودار ۴-۲- نمودار راداری اعتبار قیاس ارسطویی ۱۰۱

۱-۱- انگیزه اولیه تحقیق

نگارنده پس از آشنایی با مباحثی که در درس «منطق قدیم ۱» توسط استاد محترم آقای دکتر ذکیانی ارائه گردید، با «قواعد قیاس» و «شرایط انبساط» آشنا گردید، چیزی که به اعتقاد نگارنده در قواعد انبساط عجیب به نظر می‌رسید این بود که از قواعدی که منطق‌دانان مسلمان در سنجش اعتبار قیاس ارائه داده بودند هوشمندانه‌تر بود؛ چگونه ممکن بود با داشتن تنها «چهار قاعده» اعتبار قیاس را بدست آورد در صورتی که منطق‌دانان مسلمان با ارائه قواعدی به مراتب بیشتر (بعضاً ده قاعده) همچنان در شکل چهارم قیاس اختلاف نظر داشتند. با راهنمایی جناب استاد ذکیانی، تحقیقی مربوط به قواعد قیاس، برای درس «منطق قدیم ۱» تعریف شد که قواعد قیاس را به حالت الگوریتمیک و بوسیله برنامه نویسی کامپیوتری مورد ارزیابی قرار می‌داد، نتایج این الگوریتم شگفت‌انگیز بود، قواعد در حالت استاندارد قیاس ارسطویی بدرستی عمل می‌کرد. هوشمندی فوق‌العاده‌ای که در این قواعد وجود داشت، نگارنده را مجذوب به منطق‌دانانی کرد که مبدع این قواعد بودند، پس از ارائه مباحثی از درس «تاریخ منطق ۱» توسط استاد محترم خانم دکتر نباتی که انگیزه‌بخش تحقیقات بیشتر شد، معلوم گشت که این قواعد ریشه‌ای قرون وسطایی دارند و دارای سرچشمه‌ای در «نظریه اطلاق» هستند. دو پرسش، محور انگیزه‌های اولیه بود؛ اول اینکه، «نظریه اطلاق» چگونه با قواعد انبساط پیوند دارد؟ و دوم اینکه اولین کسی که قواعد انبساط را بوجود آورده بود چه کسی بود؟ پس از اثبات الگوریتمیک قواعد قیاس، دانستن اینکه چه کسی این قواعد هوشمندانه را بوجود آورده بود، کنجکاوای زیادی را نزد نگارنده بوجود آورده بود.

پس از ارائه توضیح مختصر در رابطه با انگیزه‌های اولیه تحقیق، بذکر مسائل ویژه در این تحقیق می‌پردازیم.

۱-۲- اهمیت موضوع

«نظریه اطلاق» مهمترین نظریه منطقی در دوران قرون وسطی است، این نظریه در دوره متاخر قرون وسطی (قرن سیزده و چهارده) مطرح شده است. فهم «نظریه اطلاق» کلید وارد شدن به دروازه مباحث

منطقی قرون وسطایی است. از طرف دیگر بسیاری از مباحث دیگر همانند نظریه انبساط و قواعد انبساط وابسته به فهم عمیق «نظریه اطلاق» است. در زمینه «منطق قرون وسطی» هیچ تحقیق مستقلی به زبان فارسی انجام نشده است، نکته جالب توجه این است که عمر این تحقیقات در غرب نزدیک به ۵۰ سال است بسیاری از آثار منطق دانان قرون وسطایی هنوز به زبان انگلیسی ترجمه نشده است. ترجمه کتاب «جامع منطق» از جان بوریدان در سال ۲۰۰۱ انجام گرفت یعنی تقریباً ده سال پیش، این شواهد همه نشان دهنده، نیاز به پژوهش‌های بسیار، بویژه در کشور ما خواهد بود. در این تحقیق نگارنده، قصد داشته است که «نظریه اطلاق» را از منظر سه منطق دان قرون وسطایی (برلی، اوکام و بوریدان) مورد ارزیابی قرار دهد. تفسیرهایی که معاصرین از این نظریه دارند، معرفی شود و در نهایت کاربردها و نتایجی که از این نظریه بدست می‌آید به شکل مفصل مورد بحث قرار گیرد.

۳-۱- روش تحقیق

در این تحقیق، در ابتدا سعی شده است که «نظریه اطلاق» شرح شود. برای شرح نظریه اطلاق از دیدگاه برلی و اوکام، از شروح و تفسیرهای منطق‌پژوه معاصر «پال وینسنت اسپید» استفاده شده است. شرح دیدگاه بوریدان توسط نگارنده و با رجوع به ترجمه انگلیسی آثار بوریدان به شکل مستقیم، صورت گرفته است. در ادامه به شرح تلقی‌های متفاوتی که از «نظریه اطلاق» شده است، پرداخته‌ایم؛ دیدگاه «تی.کی. اسکات» و «کاتارینا نواس» که به ترتیب فهمی «سمانتیکی» و «هرمنوتیکی» از نظریه اطلاق دارند معرفی شده است، دیدگاه‌های دیگر نیز به فراخور مباحث مطرح شده به اجمال، شرح داده شده است، زیرا پرداختن به آنها نیاز به پژوهش‌های مستقل دیگری خواهد داشت. فرضیه اصلی در این پژوهش، پیوند عمیقی است که بین نظریه اطلاق و نظریه انبساط وجود دارد. نگارنده سعی کرده است در فصلی مستقل به اثبات این رابطه و پیوند پردازد و با دلایلی منطقی و تاریخی اثبات کند که «جان بوریدان» مبدع نظریه انبساط و قواعد انبساط است. می‌بایست توجه داشت که یکی از کسانی که منتقد این دیدگاه است، پیترو گیچ، فیلسوف تحلیلی معاصر است که دیدگاه‌های این فیلسوف برجسته، توسط نگارنده مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. در نهایت با معرفی تحلیلی دودویی از قضایا، «قواعد قیاس» به روش الگوریتمی اثبات گردیده و نمودارهای تشخیص اعتبار قیاس نیز به عنوان کاربردهای این تحلیل، ارائه شده است.

دو فیلسوف معاصر «فرد سامرز» و «پیتر کینگ» دیدگاه‌هایی همسو با منطق‌دانان قرون وسطی دارند. از آنجایی که این پایان‌نامه رویکردی مدافعانه از آثار منطق‌دانان قرون وسطی دارد، از آثار و مقالات ارزشمند این دو فیلسوف معاصر بسیار الهام گرفته است.

از آنجایی که (ظاهراً) این رساله اولین تحقیقی است که در زمینه «نظریه اطلاق» انجام شده است، یافتن معادل‌های دقیق برای اصطلاحات قرون وسطایی با دشواری‌های فراوانی همراه بود. نگارنده با رجوع به آثار آقایان «دکتر ضیاء موحد» و «دکتر لطف‌الله نبوی» از معادل‌هایی که این دو استاد ارجمند منطق در آثار خود استفاده کرده‌اند، بهره برده است، برای اصطلاحات دیگر، پس از مشورت با استاد دکتر ذکیانی و جستجوهای بیشتر در فرهنگ لغات مختلف و فهم معنایی دقیقی که این اصطلاحات در متن تخصصی داشته‌اند، معادل‌هایی را پیشنهاد کرده است که در این قسمت، برخی از مهمترین آنها را معرفی می‌کنیم:

- «اتلاق»، معادل اصطلاح «Supposition»
- «مقوله‌ای»، معادل اصطلاح «Categorematic»
- «غیرمقوله‌ای»، معادل اصطلاح «Syncategorematic»
- «دلالت»، معادل اصطلاح «Signification»
- «غیراسمی»، معادل اصطلاح «Antonomatic»
- «تلویحی»، معادل اصطلاح «Synechdochical»
- «مجازی»، معادل اصطلاح «Metonymical»
- «اتلاق فردی»، معادل اصطلاح «Discrete supposition»
- «اتلاق کلی»، معادل اصطلاح «Common supposition»
- «اتلاق معین»، معادل اصطلاح «Determinate supposition»
- «اتلاق مبهم محض»، معادل اصطلاح «Merely confused supposition»
- «وضع کردن»، معادل اصطلاح «To Impose»

۵-۱- معرفی مختصر فصل‌های پایان‌نامه

در این قسمت به معرفی مختصر فصل‌های پایان‌نامه می‌پردازیم، این پژوهش در ۵ فصل کلی تهیه شده است.

فصل اول: مقدمه است که مربوط به انگیزه‌های اولیه، اهمیت موضوع، روش تحقیق و... است.

فصل دوم: در ابتدای این فصل معرفی اجمالی از تاریخ قرون وسطی، تاریخ منطق و منطق‌دانان مهم قرون وسطی، بعمل می‌آید. لازم بذکر است که در این بخش از دیدگاه‌های محقق و تاریخ‌دان برجسته منطق قرون وسطی «پال وینسنت اسپید» استفاده شده است. در ادامه به معرفی «مبانی منطق قرون وسطی»؛ «تقسیم‌بندی سه سطحی زبان» و «نومینالیسم»، که پیش‌نیاز لازم برای ورود به بحث «نظریه اطلاق» است، می‌پردازیم.

فصل سوم: نظریه اطلاق به طور مفصل شرح می‌شود، چهار دیدگاه عمده یعنی «نظریه ارجاع»، «نظریه تسویر»، «نظریه شرایط صدق» و «دیدگاه هرمنوتیکی» که هر کدام تفسیری از نظریه اطلاق در دوران معاصر است، به طور مفصل شرح می‌شود. هدف عمده از وجود این فصل علاوه بر توضیحات ذکر شده آشنایی لازم از پیش‌نیازهای مورد نیاز برای ورود به بحث «نظریه انبساط» خواهد بود.

فصل چهارم: این فصل مبتنی بر چهار بخش فرعی‌تر است، بخش اول اثبات این دیدگاه است که نظریه انبساط، نتیجه فرعی از نظریه اطلاق است. برای اثبات این فرضیه از دیدگاه‌های منطق‌دان برجسته بوریدان استفاده شده است، وی اولین کسی است که این قواعد را بکارگرفته است، در ادامه این بخش به نقد دیدگاه‌های گیچ نیز خواهیم پرداخت. در بخش دوم، نظریه انبساط از منظر متفکران معاصر مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد و سعی می‌شود پاسخ‌های منطقی و معقولی در چارچوب‌های منطقی بوریدان مطرح شود. در بخش سوم، به روش الگوریتمیک اثبات می‌شود که «قواعد انبساط» در حالت کلاسیک قیاس ارسطویی، صادق هستند. در بخش آخر، از نتایج تحلیل انبساطی قضایا که در بخش سوم مطرح شده است، استفاده می‌شود تا نشان دهیم که این تحلیل علاوه بر اثبات درستی «قواعد انبساط»، دارای کاربردهایی مثل حسابی کردن قیاس و نمودارهای اعتبار قیاس است.

لازم بذکر است که بخش اول و سوم این فصل، به قالب مقاله تهیه شده بود^۱، که با تغییرات صوری به دو بخش از این پایان‌نامه اضافه شد.

فصل پنجم: این فصل نتیجه‌گیری کلی این پژوهش است. با محور قرار دادن عنوان این پایان‌نامه (بررسی نظریه اطلاق، پیامدها و کاربردهای آن در قرون وسطی) این نتایج در سه بخش؛ بررسی نظریه اطلاق، پیامدهای نظریه اطلاق و کاربردهای آن سه محور اساسی، به شیوه خلاصه ارائه شده است.

---

^۱ این دو مقاله با عناوین «صوری سازی قواعد قیاس ارسطویی» و «نظریه انبساط از دیدگاه جان بوردان» تهیه شده است که اولی در مجله منطق پژوهی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۸۹، صص ۱۱۹) چاپ شده است و دومین مقاله فرآیند چاپ در همان مجله را طی می‌کند.

۲- منطق در قرون وسطی

پیش از وارد شدن به بحث اصلی در این فصل، مروری اجمالی بر وضعیت تاریخی در قرون وسطی بعمل می‌آید و سپس در ادامه به مرور تاریخ منطق و معرفی منطق‌دانان مهم قرون وسطی و آثار مهم آنان پرداخته خواهد شد و در انتها با معرفی دو مفهوم مهم در منطق قرون وسطی؛ تقسیم‌بندی سه سطحی زبان و نومینالیسم، این فصل به پایان خواهد رسید. این فصل در واقع پیش‌نیازهای لازم برای فهم مطالب اصلی رساله است.

۲-۱- مروری اجمالی بر تاریخ قرون وسطی^۱

قرون وسطی یا سده‌های میانه، نام یکی از چهار دوره‌ای است که برای تقسیم‌بندی تاریخ اروپا استفاده می‌شود. این چهار دوره عبارتند از دوران باستان، قرون وسطی، عصر نوزائی (رنسانس) و دوران جدید یا مدرن که از ۱۶۰۰ میلادی شروع می‌شود. معمولاً قرون وسطی را از پایان امپراتوری روم در قرن پنجم میلادی تا سقوط قسطنطنیه توسط دولت عثمانی و پایان امپراتوری رم شرقی (یا بیزانس) در ۱۴۵۳ در نظر می‌گیرند.

---

^۱ مطالب این قسمت از کتاب "تاریخ قرون وسطی" اثر آلکسی و کاسمینسکی (۱۳۸۶) اخذ شده است، که بدلیل مرتبط نبودن مستقیم مباحث تاریخ قرون وسطی با موضوع پژوهش، به صورت کاملاً خلاصه مطرح گردیده است.

قرون وسطی در تاریخ اروپای غربی یکی از مهم‌ترین مراحل تاریخی است که از ۴۰۰ تا ۱۴۰۰ میلادی را در بر می‌گیرد. در بعضی از موارد از آن به «دوران تاریکی»^۱ یاد می‌شود که فقط شامل دوره متقدم می‌شود در این دوران، دین نوعی اقتدار همه‌گیر دارد و حوزه سیاست، اقتصاد، جامعه و فرهنگ و افراد را تحت نظارت و کنترل دقیق خود دارد.

تقسیم‌بندی دوره های زمانی در قرون وسطی

به‌طور معمول در تاریخ مغرب زمین قرون وسطی را به سه دوره اساسی تقسیم می‌کنند:

الف) قرون وسطای متقدم (سه قرن اول از ۳۵۰ م تا قرن ششم یعنی ۵۵۰ میلادی)

ب) قرون وسطای میانه (از قرن ۶-۷ م تا ۱۲ و ۱۳ میلادی)

ج) قرون وسطای متاخر (قرن‌های ۱۴ و ۱۵)

الف) قرون وسطای متقدم

در قرون وسطای متقدم که بعد از فروپاشی امپراتوری روم و یونان و یا تغییر کیش این نظام‌ها به مسیحیت آرام آرام شاهد تحول در ساختار اجتماعی و اقتصادی هستیم، عمده‌ترین تحول در زیر بنای اقتصادی این جوامع صورت می‌گیرد؛ یعنی نظام تولیدی مبتنی بر برده‌داری جای خود را به نظام تولید مبتنی بر ارباب و رعیتی یا فئودالیت می‌سپارد. در نظام فئودالیت همانند نظام برده‌داری دو طبقه اجتماعی اصلی در ارتباط با مناسبات تولید نقش تعیین‌کننده دارند.

۱) طبقه فئودال یا زمین‌داران، صاحبان املاک و اراضی، کشتزارها، مزارع، چمنزارها، مرغزارها، شکارگاه‌ها و حتی بیابان‌ها و کوه‌ها که در قالب قلعه‌ها، ده‌ها و قصبه‌های اربابی به عنوان اراضی تحت مالکیت این اشخاص محسوب می‌شوند.

۲) طبقه عظیم و گسترده دهقانان و کشاورزان همراه با طبقات میانی دیگر.

در این دوران یک نوع تمایز بین نظام فئودالیت به عنوان نظام سیاسی با نظام کلیسا به عنوان نظام فکری - فرهنگی به چشم می‌خورد. کلیسا و دولت در موازات هم حرکت می‌کنند. گه‌گاه تضادها و همکاری‌هایی بین آنها دیده می‌شود. نظام فئودالیت برای تداوم خود نیازمند نوعی عقاید رسمی است تا

---

¹ The Dark Age

بتواند به کمک آن ایدئولوژی به توجیه اعمال و رفتار خود پرداخته و اقدامات خود را مشروع سازد. بنابراین در این دوران ارباب دولت، مقامات و اولیاء سیاست متوجه کمک گرفتن از اصحاب کلیسا و روحانیون می‌شوند.

ب) قرون وسطای میانه

در قرون وسطای میانه این مرزبندی (تفکیک دین و سیاست) از میان برداشته می‌شود. تا پیش از این، این دو طبقه جداگانه بودند و با هم کاری نداشتند. اما با ورود به قرون وسطای میانه، کلیسا داعیه سیطره یافتن بر عالم سیاسی را در سر می‌پروراند. به عبارتی دیگر بین دین و سیاست نوعی وحدت ایجاد می‌شود. پاپ‌ها هستند که پادشاهان را تعیین می‌کنند و بر آنها نظارت کامل دارند.

ج) قرون وسطای متاخر

مراحل پایانی قرون وسطی متأخر با ظهور و برآمدن جنبش‌های اجتماعی و سیاسی مختلف همراه است. زمینه‌ها برای پیدایش نهضت‌های فکری و علمی و در نهایت سر بر آوردن دو سده ۱۵ و ۱۶ میلادی که از آن تحت عنوان دوران نوزایی یاد می‌شود، فراهم می‌گردد. در این دوران دستگاه و نظام فلسفی کلیسا که از قرن ۱۱ شروع شده بود و همچنان تا قرن ۱۷ هم ادامه پیدا کرد یعنی نظام موسوم به اسکولاستیسم که به آیین مدرسی موسوم است مبنای اصلی توجیه و دفاع از حاکمیت و دستگاه دین و دولت محسوب می‌شد. این آیین مبتنی بر آموزه‌های مسیحیت، همراه با گرایش‌های فلسفی افلاطونی، فیثاغورث، آراء رواقیون و نقطه نظرات فلوطین یا نحله نو افلاطونی و دیدگاه‌های آگوستین است.